

MILAN ŠIMEČKA

KRÍZA UTOPIZMU

(O kontinuite a vyústení utopických názorov)

*Prídeli najvyššieho
histori prečinnosti*

keď sa

do Milan Šimečka

1967

OBZOR — BRATISLAVA

*„Utópia je škodlivá tým, že skrýva v sebe možnosť sklamania, i tým, že na každom kroku porovnáva skutočnosť s falošnou predstavou, i tým, že prináša znechutenie v dôsledku disproporcie medzi vysnívanou perspektívou a danou úlohou, utópia je — možno povedať — hrozným štrajkokazom, a ešte viac, zradným zvodcom ľudí od práce. Ne-
prestávame sa čudovať jej pustošeniu.“*

L. ARAGON, Súbežné dejiny SSSR

ÚVODOM

Táto kniha sa usiluje osvetliť historické osudy veľkého ideálu ľudstva — ideálu dokonalej spoločnosti, ideálu dokonalého dobra, ideálu šťastného človeka v spravodlivej a harmonickej spoločnosti. Hovorí o vývine utópií, o osudoch utopických vízií, o vzniku a páde fantastických sociálnych schém a systémov, o utopických socialistických a komunistických teóriách. Pátra po súvislostiach v tomto komplikovanom vývine, po jeho celkovej kontinuite a predovšetkým po tendenciách, ktoré viedli k dnešku, alebo v dnešku pozitívne či negatívne dožívajú. Utopické ideály konfrontuje so skutočným historickým vývinom. Usiluje sa napokon aj o postihnutie zvláštneho procesu, v ktorom sa prastarý ideál spoločenského dobra, harmónie a dokonalosti pretavil v sociálne teórie nášho veku, veku vedeckej a technickej revolúcie.

Táto práca sa teda pohybuje väčšinou vo svete ideí, vo svete spoločenského a individuálneho vedomia. Pohybuje sa v ňom bez stiesnenosti, s presvedčením, že ide o autentický svet a nielen o matný odraz prírodných a ekonomických pochodov, pretože „produkcie ideí... je rečou skutočného života“ (K. Marx), ak za „skutočný život“ považujeme spoločenské bytie v najširšom slova zmysle, celú predmetnú prax človeka, zahrňujúcu všetku materiálnu aj duchovnú aktivitu ľudských pokolení. Výpoveď o živote spoločnosti, zbavená obrazu, ktorý sa o nej utváral vo vedomí súčasníkov, je len polovicou pravdy.

Jednotlivé idey alebo celé ideové systémy majú v dejinách dvojaký osud. Jedny žijú len veľmi krátko,

prudko zažiarila, ale potom v priebehu desaťročí, najviac storočia, rýchle vyhasínajú a strácajú spoločenskú platnosť. Sú to spravidla tie prípady, keď je idea úzko spätá s dosť výlučnou historicko-ekonomickou situáciou, s krátkodobou existenciou nejakej sociálnej skupiny a s prechodnou duchovnou atmosférou.

Sú však aj druhé, ktoré si inšpiratívnu silu uchovávajú na celé veky. Jedno storočie ich dedí od druhého, prejavujú životaschopnosť vo všetkých epochách a udržiavajú kontinuitu. Človek sleduje ich životaschopnosť s údivom, pretože sa mu zdajú byť staré ako svet. Medzi také „večné a nemenné“ idey patria predovšetkým základné filozofické výpovede o najvšeobecnejších otázkach človeka a sveta, o základných vzťahoch človeka a spoločnosti, o najvšeobecnejšej problematike práce, hospodárskeho a spoločenského života. Takmer nemenná podoba týchto ideí a ich vnútorná kontinuita je celkom prirodzená, pretože zaniknúť by mohla len so zánikom človeka a spoločnosti.

Pravda, v oblasti sociálnych ideálov a teórií nie je tejto relatívnej nemennosti tak mnoho. Rozvoj spoločenského života, zmeny, ktoré neprestajne prebiehajú v ekonomickej a triednej štruktúre spoločnosti, si vynucovali neustále revíziu starých ideí a starých ideálov. Nové podmienky, vzťahy a potreby spôsobovali, že v sociálnej sfére ľudská myseľ rýchlejšie opúšťala „starú, dobrú vieru“, staré mravy, zvyky, teórie a ideály.

No napriek tomu aj v sociálnej sfére existujú idey a predstavy, ktoré nestrácajú svoju základnú podobu ani v priebehu dejín civilizácie. To je, pravda, hlavný predpoklad, aby vôbec mohli existovať dejiny sociálneho myslenia. Keby vždy s novými sociálnymi podmienkami vznikali sociálne idey, ktoré by sa ničím nepodobali starým, neboli by dejiny ľudského myslenia dejinami, ale archívom mŕtvych myšlienok. Od tých čias, keď sa náš prapredok odprírodnil a začal produkovať spoločensko-ľudskú skutočnosť, od vzniku

prvého spoločenského organizmu, vzniku delby práce, hospodárskych stykov, súkromného vlastníctva a vyšších foriem spoločenskej organizácie, má ľudské myslenie v sociálnej sfére svoju kontinuitu, a teda aj svoje dejiny. Návaznosť a príbuznosť po sebe idúcich predstáv a názorov na spoločenský život a jeho problematiku je charakteristická predovšetkým pre základné a najvšeobecnejšie spoločenské vzťahy: vzťahy indivíduí a menších skupín k veľkým spoločenským celkom, vzťahy menej vyvinutých spoločností k vyvinutejším, vzťahy vlastníkov a vykorisťovaných, bohatých a nemajetných, vzťahy moci a podriadenosti atď. Vedomie o týchto vzťahoch sa v priebehu dejín, prirodzene, veľmi rozvinulo, ale fakticky iba v rámci starého pôvodného pôdorysu. Ozajstné objavy, ktoré by staršie teórie zaradili medzi muzeálne exponáty tak, ako to býva v prírodných vedách, sa v sociálnom myslení nevyskytujú. To platí aj vtedy, keď ľudia túto skutočnosť nechcú uznať. Aj tie najrevolučnejšie idey, ktoré nepriznávajú, že by mali čokoľvek spoločné s predchádzajúcou etapou vo vývine ľudského myslenia, väžia zvyčajne svojimi koreňmi hlboko v tých myšlienkach, resp. ich fragmentoch, ktoré sa nazhromaždili v priebehu tisícročí. Toto poznanie, pravda, nie je argumentom proti ideovému novátorstvu alebo odobrením ideového konzervatizmu. Práve naopak, nové myšlienky sú katalyzátorom pokroku; chcem len povedať, že je logickým výsledkom dejinných súvislostí, keď sa v mnohom podobajú starým.

Bez tejto kontinuity v dejinách myslenia by neboli možné analógie, ktoré filozofia i sociológia s takou obľubou hľadajú medzi historickými epochami, časove veľmi vzdialenými. Bola to práve táto kontinuita, ktorá umožnila, že sa napríklad demokratické ideály francúzskej buržoáznej revolúcie bezprostredne napájali z demokratických „cností“ starých Atén a starého Ríma. Moderné sociálne revolúcie so silným emocionálnym akcentom sa zase hlásili k starým revolúciám

a vzburám ako k svojim tradíciám, hoci v nich išlo často o úplne iné ciele. Podmienky života spoločnosti sa rýchle menia, striedajú sa spoločenské a ekonomické formácie, rozdiel v čase medzi dneškom a históriou sa neustále prehľbuje, ale kontinuita najvšeobecnejších spoločenských javov a vedomia o nich zostáva zachovaná.

V živom organizme spoločenského vedomia sa ani pri prudkom vývoji života spoločnosti nevymení vždy „všetka krv“. Zaniká zvyčajne len to, čo je úzko späté s konkrétnym časom a miestom deja. Základná skladba myslenia, „krvná skupina“, sa podstatne nemení. Existujú, pravda, aj podobnosti vo faktoch a vonkajších javoch, príslovečné súvzťažné body na „špirále“, ale pre pochopenie dejín myslenia a jeho kontinuity je najdôležitejšie, že sa uchováva typ idey, štruktúra myšlienkových pochodov, určitý vzťah k sociálnej skutočnosti.

Predovšetkým z tohto základného hľadiska sledujem v knihe vývoj, kontinuitu a vyústenie ideálu dokonalej spoločnosti. Ináč povedané, vývoj, kontinuitu a vyústenie tej osobitnej zmesi filozofie a poetickej fantázie, filantropie a nenávisti, sna a zúfalých činov, anarchie a túžby po harmónii, veľkorysosti a fanatického doktrinarstva, ktoré sa skrývajú pod mnohoznačným pojmom utópie. Nechcem však podrobne tlmočiť rozmanitý obsah jednotlivých utopických diel, utopických predstáv o spoločenskom usporiadaní života našich „šťastných“ potomkov, všetkých utopických schém a systémov.¹ Táto kniha sa usiluje nájsť a určiť základné a najvšeobecnejšie črty celého utopického myslenia; myslenia zvláštneho typu, zvláštneho videnia sveta a svojráznej myšlienkovej reakcie na sociálnu skutočnosť.

¹ O stručný prehľad a charakteristiku najvýznamnejších utopíí a utopických systémov som sa pokúsil v knihe **Sociálne utópie a utopisti**, Bratislava 1963.

Takých sociálnych teórií, ktoré by sa v rozmanitosti a starobylosti svojho rodokmeňa mohli vyrovnáť utópiám, je napokon dosť málo. Ľudstvo vlastne od začiatku, už pri prvých krokoch k najjednoduchšej spoločenskej organizácii, snívalo o dokonalom usporiadaní vzťahov v spoločnosti. Táto túžba rástla úmerne s poznaním chýb, zločinov, otroctva a nespravodlivosti, ktorými boli poznačené všetky útvary ľudskej spoločnosti. Táto túžba bola, prirodzene, najnaliehavejšia u tých vrstiev spoločnosti, na ktoré nespravodlivosť a zločinnosť spoločenského systému najviac dopadali.

Vzájomná príbuznosť jednotlivých utopických predstáv je celkom samozrejímavá. Keďže išlo vždy o ideál abstraktnej čistoty, nebolo možné, aby sa názory naň veľmi líšili. Veď aj motívy úvah vyplývali takmer z rovnakých sociálnych zdrojov, boli výrazom túžby a vzbury spoločenských skupín v podobnom sociálnom postavení. Hlavné zásady utópií sú v podstate rovnaké vo všetkých historických epochách, len konkrétna podoba ideálu býva dobove zafarbená, jeho konkrétne črty ukazujú na čas a špecifickosť situácie, v ktorej sa ideál rodil.

Príbuznosť programových zásad jednotlivých utópií je tiež zreteľná. Väčšina utópií sa zhoduje v odpore k súkromnému vlastníctvu ako k prameňu všetkého zla a väčšina hlása dôslednú rovnosť a likvidáciu stavovských a majetkových rozdielov, takmer všetky vidia jediné východisko z chýb a zločinnosti existujúcich spoločností v novom type morálky, v absolútnom kolektivismе, v absolútnom podriadení individuálnych záujmov záujmom spoločnosti. Táto podobnosť je napokon daná aj tým, že väčšina utópií v európskej sfére je silne závislá od ideovej a literárnej tradície niekoľkých fundamentálnych utopických diel, najmä Platónovej *Ústavy*, kresťansko-utopickej literatúry a Morovej *Utópie*.

To, čo je pre kontinuitu a vývin utopických názorov najpríznačnejšie a najpozoruhodnejšie, je príbuznosť

myšlienkových postupov. Všetky utópie sa rodili v medziach vždy tej istej ideovej šablóny. Všetky utópie boli výsledkom toho istého, špecificky utopického prístupu k skutočnosti. Charakterizuje ho svojrázna regresívna filozofia dejín, falošná noetika, fetišizácia rozumu, idealizácia chudoby a rovnosti, morálny determinizmus a takmer náboženská exaltácia. Pretože mi ide predovšetkým o túto problematiku, o najvšeobecnejšie črty utopického myslenia, predmetom môjho záujmu nie sú samotné utópie, ale typ myslenia, ktorý je im vlastný, t. j. — u t o p i z m u s.

Prednosť tohto pohľadu na utopickú literatúru spočíva v tom, že umožňuje abstrahovať od jednotlivostí a kuriózných zvláštností, vyberať z neprehľadného množstva utopických predstáv a názorov tie, čo boli najnosnejšie a najinšpiratívnejšie, sledovať predovšetkým myšlienky, ktoré vyústili nejakým spôsobom vo vedomí nášho storočia. Tento pohľad umožňuje ďalej užitočnú konfrontáciu utopických vízií so skutočným vývinom spoločnosti, a tak dáva príležitosť k ozajstnému zhodnoteniu toho prelomu v rozvoji sociálnych teórií, ktorý Engels pomenoval „vývojom socializmu od utópie k vede“. Táto interpretácia utopických názorov umožňuje napokon to, čo považujem za najdôležitejšie: plné pochopenie komplikovaného procesu, v ktorom moderný socializmus prekonáva naivné a falošné predstavy o socializme a komunizme, pochopenie ideových koreňov tých ľudových a teoretických dogiem, ktoré ešte aj dnes zaťažujú hospodársku aj politickú prax socialistických krajín starým utopickým balastom.

Neskrývam, že bezprostredným podnetom pre úvahy nad osudmi utopizmu boli predovšetkým zvyšky utopického myslenia v bežnej praxi nášho hospodárskeho a politického života. Ďalej znepokojenie nad životnosťou niektorých utopických predstáv, rozšírených zvlášť silne v naivnom ľudovom vedomí, životnosťou utopických tradícií, ktoré vytvárajú okolo mno-

hých problémov našej súčasnosti opar falošných mýtov, a tak znemožňujú ich rýchle a účinné riešenie. K dejinám utopizmu ma lákalo ďalej aj to, že som pri stretnutí s utópiami vytušil v dnešnej podobe socializmu, natoľko odlišnej od najrozšírenejších teoretických predpokladov, vplyv starších a zakorenenejších utopických predstáv. K téme tejto knihy ma teda neprivedlo iba úsilie zaplňať medzeru v dejinách marxistického myslenia a v dejinách jeho zdrojov, ktorá vznikla zámerným podceňovaním významu predmarxistického utopického socializmu a komunizmu pre vývin modernej socialistickej teórie.

Nechcem poprieť ani to, že nasledujúce úvahy nad osudmi utopizmu sú svojím spôsobom angažované, že zámerne zdôrazňujú predovšetkým negatívne dedičstvo utopizmu. Táto, možno ospravedlniteľná „neobjektivita“ je daná mojím hlbokým presvedčením, že východisko socializmu z podstatných porúch v hospodárskej efektivite a z tragického zanedbania humanistických hodnôt je možné v energickom rozchode s naivnými utopickými predstavami minulého storočia a v plnej synchronizácii s charakterom tohto storočia, ktorého určujúcimi znakmi sú predovšetkým fantastické výsledky vedeckej a technickej revolúcie, a hlbokých štrukturálnych zmien spoločnosti na celom povrchu našej planéty.

A u t o r

December 1964

XV.

KRÍZA UTOPIZMU

Cieľom predchádzajúcich kapitol nebolo odmietnutie utopizmu, ale jeho poznanie. Odmietanie nie je poslaním filozofie. Odmietnutie bez poznania malo dosiaľ pre filozofiu vždy smutné následky. Každým takým odmietnutím stráca totiž filozofia styk so svojím okolím, možnosť odraziť sa, prekročiť niečo, pretože len prekročením môže získať potrebnú výšku pre čo najširší rozhľad.

Utopizmus nemožno jednoducho odmietnuť, vyrýl príliš hlbokú a dlhú stopu do ľudského myslenia minulých čias. A navyše, ani dnes nie je natoľko mŕtvy, aby ho bolo možné pochovať bez dôkladného „prieskumu“. To len v minulej etape marxistického myslenia sa zdalo, že po prekonaní utopizmu moderným socializmom a komunizmom už niet čo dodať a že táto kapitola ľudského myslenia je definitívne uzavretá. Prekonanie sa nesprávne stotožňovalo s odmietnutím, rozdiel je však v tom, že prekonanie je proces a odmietnutie jednorazový akt. O utopizme sa písalo ako o niečom dávno minulom, všetky jeho prednosti a slabosti už boli oznámkované, spomínal sa len ako jeden zo zdrojov socializmu a komunizmu, ktorý vykonal svoje a rozplynul sa bez stopy. Bol jednoducho odmietnutý, hoci s istou blahosklonnosťou, s ktorou sa hodnotia zásluhy dávno mŕtvych mužov.

Tento ľahostajný vzťah k utopizmu iste súvisel aj s umŕtvujúcim teoretickým Stalinovým vplyvom, ale

nie v tom zmysle ako v iných prípadoch. Stalinovým výrokom o utopistoch nemožno z teoretického hľadiska nič vyčítať, ich umŕtvujúci vplyv nepramenil z ich vecného obsahu, ale z postavenia, ktoré takmer všetky Stalinove teoretické závery vo filozofii zaujali. Vo svojom kanonizujúcom zhrnutí dialektického a historického materializmu Stalin napríklad napísal: „Pád utopistov, zahrnujúc medzi nich aj narodníkov, anarchistov a eserov, vysvetľuje sa medziiným tým, že neuznávali prvoradú úlohu podmienok materiálneho života spoločnosti vo vývine spoločnosti, a upadajúc do idealizmu, budovali svoju praktickú činnosť nie na podklade potrieb vývinu materiálneho života spoločnosti, ale nezávisle od nich a proti nim, budovali ju na základe »ideálnych plánov« a »univerzálnych projektov«, odtrhnutých od reálneho života spoločnosti.“¹

Tieto a mnohé iné, v podstate presné konštatovania, ktorými Stalin odmietal slabiny utopizmu, mali však v daných podmienkach umŕtvujúci vplyv na záujem sovietskej filozofie o analýzu utopického myslenia. Stalinovo zamietnutie utopizmu zavrelo dvere pred hlbším poznaním. Pád utopizmu sa stal uzavretou kapitolou histórie, minulým časom filozofie a nikto už neskúmal, či „ideálne plány“ a „univerzálné projekty“, odtrhnuté od reálneho života, neexistujú v modifikovanej podobe ďalej. Utopizmus bol už odmietnutý, a sovietska filozofia, ktorá v tom čase získavala bojové zásluhy len odmietaním, hľadala vhodnejšie objekty na popieranie, genetiku, kybernetiku, sociológiu a iné „pavedy“. Fakticky iba jediný významný filozof pracoval na nevďačnej téme a súčasne aj vydával staré utópie, bol to akademik V. P. Volgin.

Tak sa stalo, že utopizmus, ktorý marxistická teória brala na vedomie len ako historický jav, vošiel do robotníckeho hnutia a do praxe výstavby socializmu zadným vchodom. Možno sa mi v predchádzajúcich

¹ J. V. Stalin, **Otázky leninizmu**, Bratislava 1951, 559, 560.

kapitolách podarilo ukázať, ako k tomu došlo. Možno sa mi podarilo ukázať aj to, že hlavnou príčinou oživenia utopizmu neboli ani tak teoretické omyly a nedostatočná ostražitosť, ale predovšetkým okolnosti revolúcie, sociálne a duchovné podmienky výstavby socializmu, ktoré priali istému druhu utopickkej exaltácie, ideovému fetišizmu, sektárstvu, doktrínarstvu a inému utopickému balastu.

Odmietanie bez poznania, ktoré bolo pre stalinizmus typické, malo len tú „zásluhu“, že kontinuita utopizmu filozofii unikla. Utopizmus sa vydával len za historicky izolovaný jav a jeho prejavy v mladších dejinách robotníckeho hnutia sa vysvetľovali ako plody hlúposti, bezradnosti alebo zle maskovanej zlomyseľnosti a reakcionárstva. Odmietanie má tú „výhodu“, že sa nemusí namáhať hľadaním príčin jednotlivých ideových javov a zdôvodnením ich existencie.

Jedným z najobľúbenejších argumentov odmietania utopizmu bolo obvinenie z nevedeckosti. Ani toto obvinenie nevyžadovalo zdôvodnenie a hlbšiu analýzu. A preto tiež nevedlo k ničomu pozitívnemu. Veda nie je zaklínadlo, veda tiež existuje v čase a neustále prekračuje samu seba. Veda, ktorá sa mýli, pretože sa nemôže opierať len o absolútne poznanie všetkých okolností, neprestáva byť vedou. Kopernik sa mýlil, keď písal, že planéty obiehajú okolo slnka v kruhových dráhach. Miešal dovedna astronómiu s estetikou. Ale to nikoho neoprávňuje, aby jeho teóriu vyhlásil za nevedeckú. Veda nikdy nepracuje s absolútnymi pravdami, veda je približovaním sa k pravde a v tomto procese aj omyly majú svoju cenu.

V takom zmysle nie sme oprávnení ani staršie utopické teórie vyhlasovať za nevedecké. Podľa toho bola len menšia časť histórie utopizmu blodom a omylom. Z väčšej časti však utopizmus predstavoval len slepú uličku, do ktorej sa dostal hlbavý ľudský duch, a bez ktorej sa ľudské poznanie nikdy nezaobíde. Utopické ideály a univerzálne projekty šťastnej spoločnosti boli

síce vždy iluzórne, neuskutočniteľné a bezcenné, ale zjavným omylom sa stali až po čase, s pokrokom poznania spoločenského mechanizmu. No vtedy, keď univerzálne projekty vznikali, boli práve tak vedeckým úsilím o poznanie mechanizmu spoločnosti, ako bolo Kopernikovo úsilie o poznanie mechanizmu nebeských telies. Utópie boli výrazom relatívneho poznania svojich čias. Ideálne štáty boli asi do tej miery pravdepodobné ako kruh, ktorý mala Zem opisovať okolo Slnka. Boli v tej istej miere prirodzené, estetické a božské. Ideálne štáty boli logicky pochopiteľnou harmonizáciou spoločenského chaosu, boli na úrovni svojej doby, boli vo svojej dobe dokonca veľkolepé, až neskôršie sa ukázalo, že v otázkach spoločenského vývinu logika neplatí.

Utopizmus bol vo všetkých svojich historických podobách determinovaný stupňom spoločenského vývinu a stupňom rozvoja znalostí o mechanizme sociálneho pohybu. Bludom sa utopizmus stal až v tom čase, keď ho táto determinácia už neospravedlňovala. T. Morovi nemožno vyčítať, že založil komunizmus na chudobe, na tých možnostiach materiálnej produkcie, ktoré mohlo zabezpečiť poľnohospodárstvo a remeslo. Bolo by oveľa utopickejšie, keby bol na tom základe vytvoril ríšu blahobytu. Morov komunizmus nebol omylom ani nevedeckým habkaním, bol to okolnosťami daný a jediný možný pokus nájsť okamžité východisko zo zúfalstva, bol to pokus o let k slnku na vtáčích krídlach. Od Ikarových čias sa na takých krídlach zabili mnohí odvážlivci, ale vyťažili pre ľudstvo cenné poznanie, že tade cesta k lietaniu nevedie. Pokrok sa realizuje vždy aj tým, že sa postupne vylučujú cesty, ktoré nikde nevedú. Utopizmus sa týmto spôsobom zaslúžil o pokrok, pretože podrobne preskúmal slepé uličky vývinu a tým uľahčil nášmu storočiu voľbu prostriedkov na dosiahnutie spravodlivosti, slobody a blahobytu.

Utopizmus sa stal zjavným omylom až od určitého

dáta, od toho bodu, keď dejiny podali už dosť dôkazov o neuskutočniteľnosti univerzálnych projektov, keď rozvoj ekonomiky dal svetu novú alternatívu a keď poznanie spoločenského mechanizmu umožnilo človeku angažovať sa v dejinách v súlade s ich objektívnymi potrebami. Utopizmus je nevedecký od toho okamihu, keď sa stal zreteľným anachronizmom. Takým anachronizmom už bol napríklad komunizmus Roberta Owena, ktorý, hoci bol priamym svedkom priemyselnej revolúcie, odporúčal komunistickým obciam vrátiť sa k rýľu a usilovať sa o blahobyť maximálnym nasadením fyzickej práce.

Tento dátum, ktorý, prirodzene, nemožno určiť na rok a deň, bol súčasne začiatkom konečnej krízy utopizmu. V západnej Európe, v sociálne a ekonomicky rýchle sa vyvíjajúcich krajinách, spadá toto obdobie asi do polovice minulého storočia. No v iných častiach sveta posunujú nevyvinuté ekonomické a sociálne pomery tento bod krízy až do blízkosti dneška.

Kríza utopizmu nevznikla, prirodzene, v dôsledku náhleho obratu v myslení. Prvotnou príčinou krízy utopizmu bol objektívny proces v ekonomických základoch spoločnosti. V podstate všetky utópie boli založené na predpoklade, že doterajší živelný rozvoj spoločnosti neodvratne smeruje ku katastrofe a že jediným východiskom je obrat o stoosemdesiat stupňov, zastavenie živelného rozvoja spoločnosti, úplné prestavanie spoločenských vzťahov podľa racionálneho projektu a vytvorenie nových morálnych noriem pre vzťah človeka k človeku. Utópia mala byť začiatkom nového veku, zrodením nového sveta, ktorý nemá nič spoločné so svetom odsúdeným na zánik.

Skutočný vývin európskej spoločnosti v prvej polovici 19. storočia zbavil však túto predstavu presvedčivosti. V „látkovej výmene medzi prírodou a spoločnosťou“, ktorá trpela chronickou nedostatočnosťou a do istej miery oprávňovala maltuziánsky pesimizmus, nastal obrat. Tento obrat predznamenal predo-

všetkým rýchly rast priemyselného kapitalizmu a zmeny, ktoré s ním súviseli: ekonomický rast, priemyslová aplikácia vedeckých objavov, pretrhnutie tradičných ekonomických väzieb v občianskej spoločnosti a začínajúca emancipácia masy výrobcov, predovšetkým moderného proletariátu. Boli to tieto zmeny v spoločenskej skutočnosti, čo podryli základy, na ktorých spočívali fantastické stavby utopistov. Poskytli predovšetkým druhú alternatívu k tradičnému utopickému východisku. Rozšírili možnosť voľby. Až do toho času splývala predstava pokroku s utópiou, s dokonalou negáciou doterajších dejín. Z toho dôvodu sa utópia dala očakávať len v podobe zázraku, zázraku rozumu a novej morálky. Nová voľba sa však javila ako dokonalé dovriešenie tých ekonomických a spoločenských procesov, ktoré sa už začali. A z toho dôvodu už nemusela brať na seba podobu zázraku, mohla sa opierať o existujúce a poznané tendencie v spoločenskom pohybe. Už v predchádzajúcich kapitolách som zdôraznil, že takýmto dokonalým dovriešením existujúcich ekonomických a sociálnych tendencií bol aj komunistický program Karola Marxa.

Kríza utopizmu sa teda začala v tom bode, keď skutočný vývin spoločnosti prekonal dlhotrvajúce „mŕtve štádium“ vo vývine ekonomiky a aplikácia vedy v praxi otvorila nové možnosti v uspokojovaní životných potrieb spoločnosti. Tvárou v tvár novej skutočnosti stratili atraktivitu utopické sny o návrate k patriarchálnej idyle, k primitívnemu naturizmu a k ruralistickým hodnotám. Nielenže stratili svoju atraktivnosť, ale stali sa zjavne reakčnými, ako to bez predsudkov konštatoval Marx v *Manifeste*.

V oblasti vedomia mal najväčší podiel na rozpade utopických teórií historický materializmus. A to vo všetkých rovinách: ako filozofia dejín, pretože podrobil zásadnej kritike dejinnú filozofiu utopistov, ako nové poňatie determinizmu, pretože dôsledne poprel historický fatalizmus a voluntariz-

mus utopistov, ako nové poňatie triedneho antagonizmu, pretože sa ostro dištancoval od harmonizujúceho úsilia utopistov, ako nové poňatie revolúcie atď. atď.

Utopizmus čerpal všetku svoju nádej z autority abstraktného ľudského rozumu. Ideálna spoločnosť mala v utopických intenciách vzniknúť v rámci racionálnej konštrukcie spoločenských vzťahov, ako nové, tentoraz dokonalé realizovanie „spoločenskej zmluvy“. Sloboda, rovnosť a šťastie mali vzniknúť zo slobodného rozhodnutia všetkých príslušníkov ľudského rodu, z priznania prirodzených práv každého človeka, z nezávislej voľby najlepšieho možného modelu výrobných, politických a mravných vzťahov medzi ľuďmi.

Historický materializmus utopistom túto nádej vzal, pretože analýzou súvekých dejín dokázal, že ľudia rúcali a ustanovovali štáty nie z vôle slobodného rozumu, ale pod tlakom objektívneho procesu v spoločenskom bytí, pod tlakom premenlivých podmienok materiálneho života. Historický materializmus navyše dejiny za túto závislosť nevyhrešil, ale aj budúcnosť ľudstva podrobil týmto podmienkam a nie racionálnej konštrukcii.

Z pochopiteľných dôvodov nevzal utopizmus dôkazy a argumenty historického materializmu na vedomie. Utopizmus by prestal byť utopizmom, keby sa vzdal nádeje na okamžitý skok do ríše šťastia, keby nemohol pristúpiť na perspektívu dlhodobej prestavby materiálnych podmienok života spoločnosti. Bez nádeje na okamžitú rovnosť a blízke šťastie zdal sa utopistom život spoločnosti bezvýchodný a absurdný. Utopizmus sa v tomto ohľade opieral o prirodzenú citovú reakciu človeka na zločinnosť spoločenských pomerov, intuitívne sa bránil pristúpiť na myšlienku, že nie je možné okamžite zvrhnúť všetko zlo biedy a nespravodlivosti, pretože tkvie v ťažko manipulovateľných materiálnych podmienkach, a zotrúval vo falošných ilúziách, hoci už bolo zjavné, že sú len prejavom slabosti a nevôle brať sociálnu skutočnosť takú, aká je.

To, že sa utopizmus nevzdal nádejí na skok do ríše rovnosti a šťastia, prehľadilo jeho krízu a nové poznanie oslabovalo postupne jeho vplyv. Najskôr začal vplyv utopických teórií upadať v krajinách, kde mali utopické ideály najstaršie tradície, v krajinách západnej Európy. Súviselo to s prudkým spoločenským pohybom, s narastaním nových ekonomických a spoločenských javov, s narastaním poznania v spoločenských vedách, čo bolo práve pre tieto krajiny typické. Krízu utopizmu dovŕšil v týchto krajinách potom praktický rozvoj robotníckeho hnutia, ktorý smeroval k realistickej formulácii hospodárskych a politických cieľov proletariátu, a tak rozleptával vieru v spasiteľské poslanie utopických doktrín. Šťasti si utopizmus spôsobil oslabenie svojho vplyvu sám vytrvalým odmietaním bežného politického a revolučného boja i zanovitým lipnutím na sektárskej čistote univerzálnych projektov rovnosti.

Odumieranie utopizmu nebolo, pravda, rovnomerné. Ani vo svojom krízovom postavení nezanikol utopizmus bez zvyšku, pretrvával v rozličných odvodených formách až do našich čias, vtlačil svoju pečať mnohým krokom robotníckeho hnutia a cudzopasil aj na modernej socialistickej teórii. A to najmä v tých krajinách, v ktorých boli pre jeho pretrvanie priaznivé ekonomické a sociálne podmienky.

Zdôraznil som už viackrát, že Marxova teória negovala utopizmus veľmi dôsledne a že teda v samotnom teoretickom myslení bolo pre oživovanie utopizmu veľmi málo priestoru. Utopizmus mal však stále ešte dosť možností rozvíjať sa v živelnom vedomí tých spoločenských tried a skupín, ktoré intuitívne prijali ideu zásadnej prestavby spoločenských vzťahov ako jedínú, ktorá im poskytovala nádej na východisko z ich ekonomického a sociálneho postavenia. Utopizmus mal teda aj po svojom teoretickom prekonaní dosť priestoru v ľudových predstavách o revolúcii, v zmene a vybudovaní novej spoločnosti, ktoré zachovávali všeobec-

ný rámec socialistickej a komunistickej teórie, ale vkladali doň vlastný konkrétny obsah, vlastné emotívne vízie a vlastné sny.

Vplyvom živelného vedomia na konkrétne kroky socialistického hnutia v minulých kapitolách som argumentoval veľmi často a s plným vedomím, lebo sa domnievam, že konkrétny rozvoj socializmu a komunizmu nemožno vysvetľovať len z tej sféry ideológie, ktorá je fixovaná literárne a má viac alebo menej teoretickú podobu. Ak má mať nejaké oprávnené učenie o vplyve ľudových mäs na skutočný beh dejín, je nevyhnutné pripustiť, že vo svojej politickej aktivite sú ľudové masy často dirigované svojím vlastným živelným vedomím, vlastným poňatím sveta a spoločnosti, vlastným filozofickým názorom aspoň do tej miery, do akej táto podoba ideológie vystupuje zo strán kníh, brožúr a novín. Len s veľkou dávkou naivity by bolo možné predpokladať, že medzi živelnou a teoretickou podobou ideológie niet rozdielu. V praxi socializmu sa nahromadilo presvedčivé množstvo dôkazov, že rozdiely tu sú, a to veľmi značné. Lenže z nepochopenia sa prejavom tohto rozdielu hovorilo „krivenie línie“.

Argumentovanie živelným vedomím má, pravda, jednu veľkú ťažkosť. Na jeho presnú podobu možno totiž usudzovať len z jeho zriedkavých a nejasných prejavov, z listov, ktoré sa vždy — aj keď obmedzene — objavovali v tlači, z tej jeho podoby, ktorú zachycuje krásna literatúra a najmä potom z činov, ku ktorým inšpiruje. Nijaké presnejšie stopy živelné vedomie po sebe nenecháva. Ale práve v prípade novších foriem utopizmu sa s vplyvom živelného vedomia aj pri týchto ťažkostiach musí rátať.

Opakoval by som sa, keby som znova vyratúval, v ktorých predstavách a v ktorých činoch sa v moderných dejinách robotníckeho hnutia utopizmus nejakým spôsobom alebo v nejakej forme uchoval. Chcem sa preto na záver vrátiť len k jednej, ale kardinálnej

otázke. Je to otázka, ktorá sa neodbytné vznáša nad všetkými úvahami o osudoch utopizmu, hoci by sa zdanlivo pohybovali na pôde historicky veľmi neutrálnej. Otázka by mohla znieť takto:

Do akej miery sú existujúce formy socializmu produktom autentickej modernej socialistickej teórie, do akej miery sú produktom empirických postupov a do akej miery sa na ich vzniku podieľali živelné utopické predstavy, ktoré nepochybne pretrvávali v ľudovom vedomí po stáročia a znova a znova sa obnovovali z nových sociálnych zdrojov? V užšom vymedzení by táto otázka mohla znieť aj takto:

Aký podiel mali niektoré zvyšky utopických predstáv v robotníckom hnutí a utopické tendencie ľudového myslenia na tvorbe prvého modelu socialistického zriadenia v SSSR a z neho odvodených formách socializmu v iných socialistických krajinách?

V predchádzajúcich kapitolách som čiastkovo na mnohé možné vplyvy utopizmu poukázal a možno to stačilo na dôkaz, že v takom druhu otázky nie je nič špekulatívne, ale že rozvíjanie tejto problematiky môže mať veľmi aktuálny dosah. Vychádzal som z jednej veľmi pozoruhodnej skutočnosti. A síce z toho, že skutočný model socializmu, ktorý v SSSR vznikol, sa veľmi zreteľne líšil od prevažnej väčšiny predpokladov, ktoré do tých čias vypracovala predrevolučná teória. Predrevolučná teória napríklad bez výnimky odmietala pre budúce socialistické zriadenie formu centralistického štátu tradičného typu. Ako je známe, predpovedala skôr voľné spojenie dosť autonómnych spoločenských buniek, širokú samosprávu a vôbec odinštitucionalizovanie spoločenských vzťahov. Je namieste otázka, čo spôsobilo, že sa prax tak zreteľne odchyľila od teoretických predpokladov? Nemal som a ani nemám v úmysle vysvetľovať toto odchylenie vplyvom utopických predstáv. Uvedomujem si dobre, že na prax socializmu mali prvoradý vplyv predovšetkým konkrétne sociálne, ekonomické a politické podmien-

ky, v ktorých sa ruská revolúcia vyvíjala. Napriek tomu si však myslím, že druhotný podiel utopických prvkov v teórii aj v živelnom vedomí nemožno podceňovať a že mnohé veľmi presvedčivo dokresluje.

Vznikajúci model socialistického zriadenia dnes možno charakterizovať najrozličnejším spôsobom. Napríklad aj tak, že ho sprevádzalo zreteľné podceňovanie alebo aspoň sklon k podceňovaniu ekonomickej determinácie pri prestavbe základných spoločenských vzťahov a preceňovanie racionálnych schém pri tej istej úlohe. Táto tendencia vystúpila vypukle napríklad v politike kolektivizácie. Pri kolíske tejto tendencie celkom iste stála v podstate utopická predstava štátu, ktorý má odvodzovať všetku silu a moc z „centrálneho rozumu“, z jednotného uplatňovania ústrednej racionálnej vypracovanej schémy spoločenského postupu. Toto podceňovanie ekonomickej determinácie zasa celkom určite vyplývalo zo známej utopickej túžby preklenúť zdĺhavosť nevyhnutného ekonomického rastu nasadením všetkého dostupného politického a ideologického potenciálu.

Vzhľadom na veľký obsah utopických prvkov musela táto koncepcia výstavby novej spoločnosti nevyhnutne raz naraziť na strop svojich možností. Je ľahko zdôvodniteľné, že sa tak nestalo v pomerne krátkom čase. Zo začiatku mala totiž táto koncepcia rýchleho postupu k dispozícii obrovský rezervoár revolučnej energie, ktorý stačil vyvážiť skryté slabosti. Z toho dôvodu boli aj prvé kroky daného modelu socialistickej výstavby sprevádzané úspechmi hodnými obdivu. A to predovšetkým pri výstavbe priemyselnej základne, pri ktorej sa fakticky začínalo na panenskej pôde a pri ktorej bol retardačný vplyv tradičných ekonomických vzťahov nepatrný. Vyhovovala jej sústredená pozornosť centrálneho vedenia.

Poruchy vo funkciách modelu sa preto objavili až neskôršie, po vyčerpaní revolučnej energie, keď centrálna moc musela pristúpiť k vynucovaniu economic-

kej činnosti, aby mohla naplniť svoje racionálne zá-
mery. Až vtedy sa v danom modeli objavili sklony
k nesocialistickej deformácii. Faktom však je, že po-
tencionálne bolo nebezpečenstvo deformácie skryté
v direktívnom modeli riadenia spoločnosti, ktorý
uľahčoval cestu k tomu, aby sa centrálny rozum, kto-
rému spoločnosť dala všetku moc v nádeji, že ju čo
najrýchlejšie vyvedie z chaosu a biedy, vtelil do moz-
gu a vôle jedného človeka.

Fakt, že sa na formovaní prvého modelu socialistic-
kej spoločnosti podieľali utopické predstavy, nie je
obvinením skutočnosti, že bola takou, akou bola.
V predchádzajúcich kapitolách som sa usiloval uká-
zať, že váha utopických predstáv úzko súvisí s kon-
krétnou podobou sociálnej skutočnosti a že je v men-
šej miere závislá od teoretickej výzbroje. Nie som si
istý, či aj utopické riešenie nie je v určitom čase
a v určitých podmienkach ozajstným riešením. Ako
určitá forma rozbehu sa zrejme môže osvedčiť, preto-
že na čas zaručuje značnú rýchlosť postupu.

Plodí však od začiatku množstvo rozporov, ktoré
s postupom času úmerne narastajú. Za rýchlosť po-
stupu platí spoločnosť v mnohom ohľade obmedzením
demokracie, slobody a intelektuálnej iniciatívy. Navy-
še balansuje v takom prípade neustále na okraji ne-
bezpečenia, že sa centrálny rozum odcudzí svojmu
pôvodnému účelu a stane sa účelom sám sebe. Myslím,
prirodzene, na stalinizmus, ktorý bol o. i. takýmto
odcudzeným centrálnym rozumom. Utopické tendencie
majú celkom pevné zákonitosti svojho vnútorného
rozvoja. Keď sa má utopická schéma realizovať, musí
nakoniec dôjsť k násiliu, k riadeniu mimoekonomické-
ho typu, a vtedy už prostriedky dokonale diskreditujú
daný cieľ, vytvára sa len náhradka za skutočnú rov-
nosť a skutočnú slobodu.

Uvedomujem si, že pomenovaním určitého javu sa
urobí len veľmi málo pre jeho skutočné poznanie. Keď
som teda v týchto kapitolách niekoľkokrát spájal uto-

pizmus so stalinizmom, neznamená to, že je týmto pomenovaním stalinizmus dokonale vysvetlený. Domnievam sa však, že sledovanie utopických prvkov v teórii aj praxi posledných desaťročí značne prispieva k ich komplexnému poznaniu. Preto sa aj odvažujem povedať, že pád stalinizmu bol jedným z najvýraznejších prejavov dlhotrvajúcej krízy utopizmu a že práve v tejto súvislosti má pre súčasné úsilie o formuláciu spoločenského ideálu prvoradý význam.

A na tomto poslednom prejave krízy utopizmu najzreteľnejšie vidno, ako pozitívny proces predstavuje odumieranie utopizmu. Je to proces, v ktorom sa stále viac oslabuje exaltovaná viera v rozhodujúcu účinnosť politických a sociálnych doktrín, ponúkajúcich mesianisticky záchranu na základe čisto politických a ideologických prostriedkov. Kríza utopizmu a jej konkrétne historické prejavy plne overili základnú tézu historického materializmu, podľa ktorej je iluzórny každý pokrok bez rozhodujúcej zmeny v materiálnych podmienkach života, bez radikálneho rastu ekonomiky vedy, vzdelania, kultúry spoločnosti. Toto poznanie zakotvilo v tomto storočí a éra nacionálnej a politickej emancipácie národov je preto sprevádzaná úsilím o emancipáciu ekonomickú.

Kríza utopizmu má pozitívne výsledky aj v tom ohľade, že podlomila vieru v existenciu univerzálnej doktríny, ktorá by bola schopná všetky národy bez výnimky doviesť k šťastiu a blahobytu. Pozitívum spočíva v tom, že v minulosti zvädzala národy viera v univerzálnosť doktrín k tomu, aby si ich vzájomne vnucovali v mene šťastnej budúcnosti celej planéty. S krízou utopizmu preniklo do vedomia poznanie, že rozdielnosť foriem ekonomického a sociálneho života na tejto planéte je taká výrazná, že by akékoľvek uplatňovanie univerzálnej schémy pokroku mohlo byť len násilím na skutočnosti, ktoré by mohlo mať tragické následky. Stav hľadania a spolunažívania je prospešnejší, pretože len tak môže vzniknúť zblíženie,

ktoré je predpokladom k jednote. Vnútená jednota je v každom prípade horšia ako rešpektovaná a tolerantná rozdielnosť.

Kríza utopizmu však súčasne okradla ľudstvo o ilúziu, že stojí na prahu harmonickej budúcnosti a bezkonfliktnej idyly. Avšak táto ilúzia aj tak nič pozitívne nepriniesla. Plodila, naopak, nebezpečné odrody fanatizmu, ktoré chceli túto harmonickú budúcnosť vnútiť ľudstvu za každú cenu. Pád utopických ilúzií stavia ľudstvo pred konfliktnú budúcnosť, ale vedomie existencie konfliktov môže posilniť snahu previesť ich do polohy, v ktorej by neohrozovali svet a výsledky civilizácie a kultúry. Svet v tejto perspektíve má, prirodzene, ďaleko k raju, o ktorom snívajú utopisti, ale predsa len je tento antiiluzívny stav najlepšou možnou alternatívou.

Za ilúzie sa v tomto storočí už viackrát draho platilo a cena zrejme s rozvojom modernej vedy a techniky stále stúpa. V zajatí týchto ilúzií utopisti v minulosti mnohokrát privolávali skazu starého sveta, aby na jeho troskách mohli vybudovať nový, nádherný život. Na ich ospravedlnenie treba povedať, že na trosky mysleli len obrazne, mali to byť trosky starých inštitúcií a spoločenských vzťahov. Aj svet nášho času je v mnohom spráchnivený a volanie po likvidácii starého zla oprávnené. Rozdiel je však v tom, že dnes volaniu po jeho skaze chýba obraznosť. Trosky, ktoré by po takej skaze zostali, by boli zrejme úplne dokonalé a asi by sa už nevyplatilo budovať na nich ríšu rovnosti, spravodlivosti a šťastia. Myslenie, vyprovokované krízou utopizmu, vedie logicky až sem, k sociálnym ideálom, ktoré sa zbavili ilúzií, ale nevzdali sa nádeje.

MENNÝ REGISTER

- Aragon, L., 5
 Aristofanes, 30
 Aristoteles, 100
- Babeuf, G., 71, 72, 122, 144, 197
 Bacon, F., 55, 99, 104, 105
 Bakunin, M. A., 123, 184, 185, 186, 187
 Balzac, H. de, 79
 Bazard, S. A., 42
 Bednyj, D., 170
 Beethoven, L. van, 167
 Bellamy, E., 107, 203, 204, 212
 Berdajev, N., 164, 209
 Bergson, H., 164
 Bismarck, O. von, 146
 Blanqui, L. A., 66, 135
 Blok, A., 74, 103
 Bonaparte, N., 114, 146
 Bradbury, R., 208, 214
 Bray, J. F., 117
 Bucharin, N. I., 155
 Buonarrotti, M., 42, 122
- Cabet, E., 15, 42, 90, 114, 122, 135, 210
 Campanella, T., 15, 62, 173
 Camus, A., 164
 Castro, F., 138
 Cézair, G. J., 114
 Considérant, V., 90
- Čapek, K., 208, 214
 Černyševskij, N. G., 6, 74, 110
- Dézamy, Th., 135, 182
 Dick, Ph., 209
 Dickens, Ch., 79, 203
 Dudincev, V., 157
- Enfantin, B. P., 42
 Engels, F., 12, 22, 27, 46, 66, 81, 87, 88, 89, 90, 107, 121, 145, 183, 184, 185, 189
 Erenburg, I., 94, 208
- Feuerbach, L., 63, 163
 Flavius, T., 24
 Ford, H., 209, 210
 Fourier, Ch., 59, 62, 85, 86, 110, 134, 135, 173, 182
 France, A., 123, 204, 205
 Freud, S., 164
- Garaudy, R., 139
 Gercen, A. I., 74, 110
 Gorbatov, B., 93
 Gramsci, A., 90
- Harrington, J., 71
 Hegel, G. W. F., 117, 129, 137
 Henrich VIII, 69
 Heidegger, M., 164
 Herder, J. G. von, 110
 Hesiodos, 20

- Holbach, P. H. D., 114
 Homér, 49
 Hugo, V., 171
 Hus, J., 114
 Huxley, A., 209, 210, 211, 214

 Chlumecký, V., 204

 Ikaros, 219

 Kalivoda, R., 81
 Kautský, K., 27
 Kierkegaard, S., 53, 164
 Komenský, J. A., 163
 Konfúcius, 114
 Kopernik, M., 218, 219
 Kornbluth, C. M., 209
 Kristus, 23, 103, 114
 Kropotkin, P. A., 123

 Lassalle, F., 89, 135, 146, 184, 185, 187
 Lem, S., 209
 Lenin, V. I., 65, 74, 91, 92, 108, 127, 138, 146, 167, 171, 188, 199
 Lesseps, F. M. de, 100
 London, J., 208
 Luther, M., 69, 114

 Mably, G. B., 50, 54, 59, 62
 Machovec, M., 33
 Machovcová, M., 33
 Majakovskij, V., 153
 Mária Antoinetta, 111
 Marx, K., 7, 22, 44, 45, 46, 53, 63, 65, 66, 81, 87, 88, 89, 90, 91, 95, 105, 107, 120, 121, 122, 123, 132, 134, 135, 136, 137, 145, 146, 163, 165, 174, 175, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 200, 203, 206, 221, 223
 Méslier, J., 110, 142
 Michňák, K., 114

 More, T., 11, 15, 24, 27, 35, 59, 62, 69, 70, 100, 103, 104, 105, 219
 Morelly, N., 50, 56, 57, 62, 71, 78, 110
 Morris, W., 204
 Morton, A. L., 27, 212, 213, 214, 215
 Münzer, T., 34, 122

 Nesvadba, J., 209
 Nietzsche, F., 53, 164

 Orwell, G., 208, 214
 Ostrovskij, N., 153
 Ovídius, P. N., 20
 Owen, R., 42, 44, 45, 53, 60, 62, 86, 87, 110, 143, 163, 220

 Paustovskij, K., 171
 Platón, 11, 30, 31, 59, 80, 114
 Plótinus, 114
 Pohl, F., 209
 Proudhon, P. J., 135, 182, 184
 Příbram, J., 34

 Ricardo, D., 117
 Robespierre, M. F. I. de, 72
 Rousseau, J. J., 21, 50, 69, 85, 110, 114, 117
 Roux, Fr. Ch., 71

 Saint-Just, A. L., 72
 Saint-Simon, H. de, 54, 62, 85, 86, 135, 140, 141, 182
 Sartre, J. P., 139, 164
 Savonarola, G., 122
 Shakespeare, W., 162
 Shaw, G. B., 187
 Shut, N., 209
 Schapper, K., 145
 Schopenhauer, A., 53
 Schulze-Delitzsch, F. H., 146
 Sorge, F. A., 185
 Spartakus, 29

Stalin, J. V., 95, 107, 113, 138,
155, 156, 157, 169, 170, 171,
177, 190, 201, 206, 217

Trockij, L. D., 138, 148
Turgenev, A. I., 79

Vavřinec z Březové, 80
Vejdělek, Č., 209
Volgin, V. P., 217

Zamiatin, J., 214

Welles, O., 208

Watt, J., 100

Weitling, W., 62, 89, 122, 184,
185

Wells, H. G., 205, 206, 207, 208,
212

Willich, A., 145

Úvodom	7
I. Zdroje utopizmu	15
II. Sociálna základňa utopizmu	26
III. Utopizmus a novodobý proletariát	39
IV. Filozofia dejín	47
V. Utopizmus a revolúcia	62
VI. Utopizmus a vlastníctvo	77
VII. Kult chudoby	98
VIII. Utopické rovnostárstvo	114
IX. Ríša rozumu	129
X. Utopizmus a morálka	140
XI. Stvorenie človeka	159
XII. Doktrinárstvo	179
XIII. Sektárstvo	192
XIV. Antiutópie	203
XV. Kríza utopizmu	216
Menný register	231

Prvé vydanie, počet strán 238. Tematické skupina 301-302/05. Náklad 800. Vydavateľstvo Slovenské národné, závod 2 v Nitre, pismom Public garmond AH 11.78. Vn 11.98. Číslo povolenia 2301-1987. R-6731173

MILAN ŠIMEČKA

KRÍZA UTOPIZMU

[O kontinuite a vyústení utopických názorov]

Vydal OBZOR, vydavateľstvo kníh a časopisov, n. p.,
Bratislava, roku 1967

Obálku navrhla N. Rappensbergerová
Redaktorka publikácie Viera Holubová

Prvé vydanie, počet strán 236. Tematická skupina
301-202/05. Náklad 600. Vytlačili Západoslóvenské tlačiarne, závod 2 v Nitre písmom Public garmond.
AH 11,76. VH 11,98. Číslo povolenia 290/I-1967.
R-07*71173